

KHẢO SÁT, XÁC LẬP VĂN BẢN THƠ CA NGUYỄN BẢO – TÁC GIẢ VĂN HỌC TIÊU BIỂU THẾ KỈ XV

Hà Minh, Vũ Anh Tuấn

Trường Đại học Sư phạm Hà Nội

Tóm tắt: Nguyễn Bảo, nhà thơ - danh nhân văn hóa Việt Nam, là một trong những nhân vật trọng yếu trên nhiều lĩnh vực hoạt động ở thế kỉ XV. Thơ ca của Nguyễn Bảo có nhiều đặc sắc riêng về nội dung và nghệ thuật cần được nghiên cứu, giới thiệu. Bài viết này khái quát, xác lập văn bản thơ ca của Nguyễn Bảo trong các thư tịch Hán Nôm, trên cơ sở đó sẽ tiến tới khẳng định vị trí quan trọng của ông trong lịch sử văn học Việt Nam thời trung đại.

Từ khóa: Nguyễn Bảo, văn bản, Hán Nôm, khảo sát, trung đại

Nhận bài ngày 27.10.2017; gửi phản biện, chỉnh sửa và duyệt đăng ngày 10.1.2018

Liên hệ tác giả: Hà Minh; Email: haminhsphn@gmail.com

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Nguyễn Bảo (1452 - 1502) hiệu Châu Khê, người làng Phương Lai, huyện Vũ Tiên, phủ Kiến Xương, trấn Sơn Nam (nay là làng Tri Lai, Thành phố Thái Bình). Lúc mới 20 tuổi, ông đậu Tiến sĩ khoa Nhâm thìn niên hiệu Hồng Đức thứ 3 (1472) triều Lê Thánh Tông, được đặc cách cử làm Học sĩ tòa Đông các chuyên dạy các hoàng tử. Năm 1490, ông được cử làm Tả Tư giảng, dạy học cho Thái tử ở Tả Xuân đường. Ít lâu sau, ông ra làm Tham nghị ở Hải Dương. Năm 1495, Nguyễn Bảo lại về triều làm Tả Thuyết thư, tiếp tục giảng dạy cho Thái tử. Có thể nói, ông đã dành hết tâm sức để dạy dỗ Thái tử Tranh (vua Lê Hiến Tông sau này), cũng vì thế, ông được Lê Thánh Tông rất sủng ái. Hiến Tông lên ngôi, ông được cử làm Lễ bộ Thượng thư (năm 1501), kiêm chức Thị độc Hàn lâm viện. Vào thời gian này, ông vâng sắc soạn bài minh để khắc vào bia ở am Hiến Thụỵ trên núi Phật Tích. Ông được trí sĩ sau đó và sống cuộc sống giản dị ở quê nhà, sau vài năm thì mất. Khi mất được truy tặng tước Thiếu Bảo.

Theo các tài liệu hiện còn kê cứu được, Nguyễn Bảo có soạn các sách: *Phượng Sơn từ chí lược*, *Sử cục loại biên*, *Thiên Nam tiếp chú ngoại kỉ sử lược*, *Nguyễn tộc gia phả* (Lan Khê). Về thơ văn, ngoài bài *minh* như nói trên, ông có *Châu Khê tập* gồm 8 quyển, do học trò là Tiến sĩ Trần Cung Uyên sưu tầm, biên tập và viết tựa. Tập thơ này nay đã thất

truyền, nhưng may mắn đã được Lê Quý Đôn tuyển hơn 160 bài vào *Toàn Việt thi lục*. Các thi tuyển đời sau ghi chép thơ Nguyễn Bảo, như *Hoàng Việt thi tuyển* của Bùi Huy Bích chẳng hạn, hẳn đều dựa vào bộ sách của Lê Quý Đôn cả. Với sự nghiệp và trước tác đa dạng, phong phú để lại, có thể thấy Nguyễn Bảo là một nhà chính trị, một nhà khoa bảng, một nhà giáo, một nhà sử học, một nhà văn, một nhà thơ, một nhà biên khảo... tiêu biểu ở thế kỉ XV. Với mỗi tư cách, ông đều có những cống hiến to lớn cho lịch sử dân tộc, xứng đáng là danh nhân văn hóa tiêu biểu của nước Việt văn hiến.

2. NỘI DUNG

2.1. Về tư liệu ghi chép thơ ca của Nguyễn Bảo

Theo khảo cứu bước đầu của chúng tôi, thơ chữ Hán của Nguyễn Bảo hiện còn biết được 164 bài, trong đó có 5 bài cổ thể, 159 bài cận thể. Các tài liệu ghi chép thơ Nguyễn Bảo, ngoài *Toàn Việt thi lục*, còn có *Hoàng Việt thi tuyển* và một vài bộ sách khác sao chép lẻ tẻ một số bài. Nhưng các bài thơ này đều đã xuất hiện trong *Toàn Việt thi lục*. Vì thế, có thể nói, hiện tại, nghiên cứu các bản sao *Toàn Việt thi lục* sẽ giúp có được cái nhìn đầy đủ nhất về diện mạo di sản thơ ca của ông. Chúng tôi khảo sát 4 bản *Toàn Việt thi lục* được cho là tốt nhất hiện nay, gồm các bản: HM.2139 (bản A); A. 1262 (bản B); A. 3200 (bản C); A. 132 (bản D) [1], từ đó so sánh đối chiếu với một số thư tịch Hán Nôm liên quan để tổng kết, thống kê về thơ Nguyễn Bảo. Đây là con số (và danh mục) lần đầu tiên được công bố, góp phần cung cấp tư liệu để chính thức xác nhận vị trí quan trọng của Nguyễn Bảo trong lịch sử văn học Việt Nam thời trung đại.

Trong các thư tịch có ghi chép thơ ca Nguyễn Bảo, số lượng và thứ tự các bài thơ (chắc chắn và chủ yếu thuộc *Châu Khê thi tập* của ông) có sự xuất nhập, trôi sụt đáng kể. Mặt khác, kết quả phân tích, so sánh văn bản cho thấy, dị văn trong thơ của ông xuất hiện khá nhiều. Trong khi đó, thơ Nguyễn Bảo trên thực tế chưa từng được tổng hợp, khảo dị. Tài liệu công bố - dịch thuật thơ Nguyễn Bảo tập trung và công phu nhất cho tới hiện nay là tiểu luận *Nguyễn Bảo - nhà thơ - danh nhân văn hóa* do Nxb Văn hóa và Sở Văn hóa Thông tin Thái Bình xuất bản [2] cũng mới chỉ dịch 34 bài. Con số này quả là quá ít ỏi so với phần di sản thơ ca mà ông còn để lại. Một tác giả văn học có vị trí quan trọng như Nguyễn Bảo, chắc chắn cần được quan tâm nghiên cứu sâu rộng hơn, trước mắt là việc tổ chức sưu tầm, khảo cứu, dịch thuật văn bản.

2.2. Khảo sát, phân tích tình hình văn bản thơ chữ Hán của Nguyễn Bảo

Diện mạo thơ ca Nguyễn Bảo trong hệ thống thư tịch Hán Nôm, cụ thể là trong hệ thống bản sao của *Toàn Việt thi lục*, tuy chỉ còn một phần, nhưng được phản ánh khá trung

thực [3]. Chúng ta có thể tiến hành hiệu chỉnh, dịch thuật, khảo dị, công bố toàn bộ di sản thơ ca của Nguyễn Bảo, nhằm tiến tới xác lập vị trí quan trọng của ông trong lịch sử văn học Việt Nam thời trung đại. Đây cũng là công việc nặng nề và khó khăn nhất trong việc khảo cứu để xây dựng hồ sơ tác giả Hán Nôm Nguyễn Bảo. Để phục vụ cho những nghiên cứu tiếp theo về thơ ca của ông, chúng tôi tiến hành khảo sát, thống kê và phân tích tình hình văn bản thơ ca Nguyễn Bảo. Sau đây là kết quả chi tiết:

Bảng tổng hợp, xác lập số lượng đơn vị văn bản

TT	Tên bài thơ của Nguyễn Bảo	A	B	C	D	Ghi chú tình hình văn bản
1	賦黃江風土示門生 Phú Hoàng giang phong thổ thị môn sinh	x	x	x	x	
2	餞太子詹事快州武先生致仕 Tiễn Thái tử Diêm sự Khoái Châu Vũ tiên sinh trí sĩ	x	x	x	x	(C): "... trí sự".
3	餞校書郎工奉北使 Tiễn Hiệu thư Đàm công phụng Bắc sứ	x	x	x	x	
4	餞刑部范公奉北使 Tiễn Hình bộ Phạm công phụng Bắc sứ	x	x	x	x	(C,D): "hình khoa"
5	餞青威黃憲察北使 Tiễn Thanh Oai Hoàng Hiến sát Bắc sứ	x	x	x	x	(D): 監察 giám sát
6	天雞 Thiên kê	x	x	x	x	
7	新月 Tân nguyệt	x	x	x	x	
8	月 Nguyệt (5 bài)	x	x	x	x	(A): bài 4 khuyết chữ 1, 2 câu 2
13	涼霄玩月 Lương tiêu ngoạn nguyệt	x	x	x	x	
14	挽光祿皇太后 Văn Quang Thục hoàng thái hậu	x	x	x	0	(D): không có bài này
15	奉賡睿聖御制觀稼亭中秋玩月賜侍臣宴詩十五韻 Phụng canh Duệ Thánh ngự chế quan giá đình trung thu ngoạn nguyệt tứ thị thần yển thi tập ngũ vận	x	x	x	x	
16	再奉賡御製 Tái phụng canh ngự chế	x	x	x	x	
17	綠陽風 Lục Dương phong	x	x	x	x	

TT	Tên bài thơ của Nguyễn Bảo	A	B	C	D	Ghi chú tình hình văn bản
18	牛女相思 Ngưu nữ tương tư	x	x	x	x	(D): 牛头 Ngưu Đầu
19	水天一色 Thuỷ thiên nhất sắc	x	x	x	x	
20	落霞與孤露齊飛 Lạc hà dữ cô lộ tề phi	x	x	x	x	
21	秋水共長天一色 Thu thủy cộng trường thiên nhất sắc	x	x	x	x	
22	雞聲茅店月 Kê mao thanh điểm nguyệt	x	x	x	x	
23	人跡板橋霜 Nhân tích bản kiều sương	x	x	x	x	
24	大安海口 Đại An hải khẩu	x	x	x	x	
25	奉賡御製題盤阿山 Phụng canh ngự chế đề Bàn A sơn	x	x	x	x	
26	奉賡御製題浴翠山 Phụng canh ngự chế đề Dục Thuý sơn	x	x	x	x	
27	龍隊山 Long Đới sơn	x	x	x	x	
28	虎踞山 Hổ Cứ sơn	x	x	x	x	
29	奉賡御製題隻箸山 Phụng canh ngự chế đề Chích Trợ sơn	x	x	x	x	
30	綠雲洞 Lục Vân động (3 bài)	x	x	x	x	
33	壺公洞 Hồ Công động	x	x	x	x	(D): 壺山洞 Hồ sơn động
34	南浦草 Nam Phố thảo	x	x	x	x	
35	澄邁村春晚 Trùng Mai thôn xuân vãn	x	x	x	x	(D): chép sau bài <i>Xuân nhật tức sự</i> ; (C): "... xuân hiều".
36	春雨 Xuân vũ	x	x	x	x	
37	黃梅雨 Hoàng mai vũ	x	x	x	x	
38	春日即事 Xuân nhật tức sự	x	x	x	x	
39	初夏 Sơ hạ	x	x	x	x	
40	薰風 Huân phong	x	x	x	x	

TT	Tên bài thơ của Nguyễn Bảo	A	B	C	D	Ghi chú tình hình văn bản
41	望雨 Vọng vũ	x	x	x	x	(A): khuyết chữ 4 câu 7
42	喜雨 Hỉ vũ	x	x	x	x	
43	秋聲 Thu thanh	x	x	x	x	
44	秋砧 Thu chiêm	x	x	x	x	
45	秋霖 Thu lâm	x	x	x	x	
46	七夕 Thất tịch	x	x	x	x	
47	賀東宮誕辰 Hạ Đông cung dân thần	x	x	x	x	
48	賀生皇子 Hạ sinh hoàng tử	x	x	x	x	
49	讀文公四書有感 Độc Văn công tứ thư hữu cảm	x	x	x	x	
50	蒲蘆 Bồ lô	x	x	x	x	
51	道統 Đạo thống	x	x	x	x	
52	秉桴 Bình phư	x	x	x	x	
53	匏瓜 Bào qua	x	x	x	x	
54	叩脛杖 Khẩu kính trượng	x	x	x	x	
55	曾點瑟 Tăng điểm sắt	x	x	x	x	
56	書紳 Thư thân	x	x	x	x	
57	德風 Đức phong	x	x	x	x	
58	省耕 Tỉnh canh	0	0	0	x	(A,B,C): không có bài này
59	龍斷 Long đoạn	0	0	0	x	(A,B,C): không có bài này
60	揠苗 Yển miêu	0	0	x	x	(A, B): không có bài này
61	天爵 Thiên tước	x	x	x	x	
62	傳教臺 Truyền giáo đài	0	0	0	x	(A,B,C): không có bài này
63	讀禹貢有感 Độc Vũ Cống hữu cảm	0	0	0	x	(A,B,C): không có bài này
64	讀伊尹五就桀事 Độc Y Doãn ngũ tộ kiệt sự	0	0	0	x	(A,B,C): không có bài này

TT	Tên bài thơ của Nguyễn Bảo	A	B	C	D	Ghi chú tình hình văn bản
65	赤鳥 Xích ô	x	x	x	x	
66	皇極 Hoàng cực	x	x	x	x	
67	王母桃 Vương mẫu đào	x	x	x	x	
68	五湖舟 Ngũ Hồ chu	x	x	x	x	
69	趙璧 Triệu Bích	x	x	x	x	
70	易水 Dịch thủy	x	x	x	x	
71	方士入海 Phương sĩ nhập hải	x	x	x	x	
72	圯上書 Di Thượng thư	x	x	x	x	
73	董公遮說 Đồng công giả thuyết	0	0	0	x	(A,B,C): không có bài này
74	帷帳中飲 Duy trướng trung ẩm	0	0	0	x	(A,B,C): không có bài này
75	張良從赤松子遊 Trương Lương tông xích tùng Tử Du	0	0	0	x	(A,B,C): không có bài này
76	丞露盤 Thừa lộ bàn	x	x	x	x	
77	声黎杖 Thanh lê trượng (2 bài)	x	x	x	x	(B): chỉ chép 1 bài
79	避風臺 Tị Phong đài	x	x	x	x	
80	謝賜景統钱 Tạ tứ Cảnh Thống tiền	x	x	x	x	
81	謝賜金香御墨 Tạ tứ Kim Hương ngự mặc	x	x	x	x	
82	謝賜乘官馬 Tạ tứ thặng quan mã	x	x	x	x	
84	中元節謝賜內宴 Trung nguyên tiết tạ tứ nội yến	x	x	x	x	
85	上賜祭酒申公仁忠書像以詩賀之 Thượng tứ Tế tửu Thân công Nhân Trung thư tượng dĩ thi tặng chi	x	x	x	x	
86	賀人兄弟登科 Hạ nhân huynh đặng khoa (2 bài)	x	x	x	x	
88	賀清齋 先生致士 Hạ Thanh Trai tiên sinh trí sĩ	x	x	x	x	

TT	Tên bài thơ của Nguyễn Bảo	A	B	C	D	Ghi chú tình hình văn bản
89	贈知縣 Ặng Tri huyện	x	x	x	x	
90	贈試縣丞 Ặng Thi huyện thừa	x	x	x	x	(C): "... huyện thừa"
91	贈知來進士黎稠 Ặng Tri Lai tiến sĩ Lê Trù	x	x	x	x	
92	送外郎進士鞏淵 Ặng Ngoại lang tiến sĩ Củng Uyên	x	x	x	x	
93	餞國子監祭酒兼國史院祝里吳先生致士 Ặn Quốc Tử Giám Tế tử kiêm Quốc sử viện Chúc Lý Ngô tiên sinh trí sĩ	x	x	x	x	
94	餞禮部尚書兼國史院面陽阮先生致士 Ặn Lễ bộ Thượng thư kiêm Quốc sử viện Diện Dương Nguyễn tiên sinh trí sĩ	x	x	x	x	
95	餞刑部尚書清江丁公致士 Ặn Hình bộ Thượng thư Thanh Giang Đĩnh công trí sĩ	x	x	x	x	
96	餞使部尚書兼國子監祭酒安快阮公致士 Ặn Sứ bộ Thượng thư kiêm Quốc Tử Giám Tế tửu An Khoái Nguyễn công trí sĩ	x	x	x	x	
97	餞王傳蘭州鄧先生致士 Ặn Vương phó Lan Châu Đặng tiên sinh trí sĩ	x	x	x	x	
98	餞左春坊右說書太堂丁先生致士 Ặn Tả xuân phưòng hữu thuyết thư Thái đường Đĩnh tiên sinh trí sĩ	x	x	x	x	
99	餞丞旨申公 仁忠回鄉 Ặn Thừa chỉ Thân công Nhân Trung hồi hương (2 bài)	x	x	x	x	(D): khuyết "Nhân Trung". (C): chỉ chép 1 bài.
101	餞東閣學士杜公回鄉 Ặn Đông các học sĩ Đỗ công hồi hương	x	x	x	x	
102	餞戶部侍郎回鄉省親 Ặn Hộ bộ Thị lang hồi hương tỉnh thân	x	x	x	x	
103	餞史科給事中回鄉 Ặn Lại khoa Cấp sự trung hồi hương	x	x	x	x	

TT	Tên bài thơ của Nguyễn Bảo	A	B	C	D	Ghi chú tình hình văn bản
104	餞王傳潘公回鄉 Tiễn Vương phó Phan công hồi hương	x	x	x	x	
105	餞侍書黎公回鄉 Tiễn Thị thư Lê công hồi hương	x	x	x	x	
106	餞校里潘公回鄉 Tiễn Hiệu lí Phan công hồi hương	x	x	x	x	
107	餞給事王公回鄉 Tiễn Cấp sự Vương công hồi hương	x	x	x	x	(B): “Cấp trung”
108	踐校書覃文禮回覽山鄉 Tiễn Hiệu thư Đàm Văn Lễ hồi Lam Sơn hương	x	x	x	x	(C): “... quy Lam Sơn hương”
109	送知縣回鄉 Tống Tri huyện hồi hương	x	x	x	x	
110	送訓道回鄉 Tống Huấn đạo hồi hương	x	x	x	x	
111	送友人歸又安省親 Tống hữu nhân quy Nghệ An tỉnh thân	x	x	x	x	
112	送阮監察歸覲 Tống Nguyễn Giám sát quy cận	x	x	x	x	
113	送阮監察歸舟鳳 Tống Nguyễn Giám sát quy Đan Phượng	x	x	x	x	
114	次韻送覃校書文禮北使 Thứ vận tống Đàm Hiệu thư Văn Lễ Bắc sứ	x	x	x	x	
115	曉江送別 Hiếu giang tống biệt	x	x	x	x	
116	送尚書黎公北使 Tống Thượng thư Lê công Bắc sứ	x	x	x	x	
117	送郭先生北使 Tống Quách tiên sinh Bắc sứ	x	x	x	x	
118	送戶部右侍郎金堆阮公北使 Tống Hộ bộ Hữu thị lang Kim Đồi Nguyễn công Bắc sứ	x	x	x	x	
119	送右春坊左司講杜公北使 Tống Hữu Xuân phường Tả tư giảng Đỗ công Bắc sứ	x	x	x	x	(D): không có “Xuân Phường”

TT	Tên bài thơ của Nguyễn Bảo	A	B	C	D	Ghi chú tình hình văn bản
120	送戸部都給事中黎公北使 Tổng Hộ bộ Đô cấp sự trung Lê công Bắc sứ	x	x	x	x	
121	送侍書武公北使 Tổng Thị thư Vũ công Bắc sứ	x	x	x	x	
122	送校書黎公俊彥北使 Tổng Hiệu thư Lê công Tuấn Ngạn Bắc sứ	x	x	x	x	
123	送監察御史范公北使 Tổng Giám sát ngự sử Phạm công Bắc sứ	x	x	x	x	
124	送檢校蔡公北使 Tổng Kiểm hiệu Thái công Bắc sứ	x	x	x	x	
125	送校書王公北使 Tổng Hiệu thư Vương công Bắc sứ	x	x	x	x	(B,C,D): "... Hiệu lí..."
126	送校書阮公北使 Tông Hiệu thư Nguyễn công Bắc sứ	x	x	x	x	(C): "... Hiệu lí..."
127	送監察御史阮敲北使 Tổng Giám sát ngự sử Nguyễn Xao Bắc sứ	x	x	x	x	
128	送友人從軍記錄 Tổng hữu nhân tòng quân kí lục	x	x	x	x	(B,C): không có "hữu"
129	校書覃文禮以重九日憶故山侍次韻答之 Hiệu thư Đàm Văn Lễ dĩ trùng cửu nhật ức cố sơn thi kiến thị thứ vận đáp chi	x	x	x	x	
130	花 Hoa	x	x	x	x	
131	桃花笑春風 Đào hoa tiếu xuân phong	x	x	x	x	
132	榴花 Lựu hoa	x	x	x	x	
133	柳眼 Liễu nhãn	x	x	x	x	
135	白菊 Bạch cúc	x	x	x	x	
136	白蓮 Bạch liên	x	x	x	x	
137	種蓮 Chung liên	0	0	0	x	(A,B,C): không có bài này
138	白鷺 Bạch lộ	x	x	x	x	

TT	Tên bài thơ của Nguyễn Bảo	A	B	C	D	Ghi chú tình hình văn bản
139	雁 陣 Nhận trận	x	x	x	x	
140	月夜聞雁 Nguyệt dạ văn nhận	x	x	x	x	(D): bài này chép sau bài <i>Văn oanh</i>
141	聞鶯 Văn oanh	x	x	x	x	
142	鶯梭 Oanh toa	x	x	x	x	(D): bài này chép trước bài <i>Văn oanh</i>
143	蜂房 Phong phòng	x	x	x	x	
144	秋蟬 Thu thiên	x	x	x	x	
145	槐幄蟬聲 Hoà ác thiên thanh	x	x	x	x	
146	苦寒 Khổ hàn	0	0	x	x	(A, B): không có bài này
147	送京北監察武公回鄉 Tổng Kinh Bắc Giám sát Vũ công hồi hương	x	x	x	x	
148	送東閣校書回鄉 Tổng Đông các Hiệu thư hồi hương	x	x	x	x	
149	送人回鄉 Tổng nhân hồi hương	x	x	x	x	
150	送嘉林監察公北使 Tổng Gia Lâm Giám sát công Bắc sứ	x	x	x	x	(D): thiếu “sát”, khuyết 1 chữ câu 5.
151	送兵部施郎海天裴公致士 Tổng Binh bộ Thị lang Hải Thiên Bùi công trí sĩ	x	x	x	x	(C, D): Từ bài 151 – 159 có đảo trật tự bài so với (A, B).
152	送山南參政石河阮公必勃致士 Tổng Sơn Nam Tham chính Thạch Hà Nguyễn công Tất Bột trí sĩ	x	x	x	x	
153	送禮部侍郎橫山黎公回鄉 Tổng Lễ bộ Thị lang Hoành sơn Lê công hồi hương	x	x	x	x	
154	送侍郎黃公回鄉 Tổng Thị lang Hoàng công hồi hương	x	x	x	x	
155	送檢討石室屈公回鄉省親 Tổng Kiểm thảo Thạch Thất Khuất công hồi hương tỉnh thân	x	x	x	x	
156	送黎侍制回鄉 Tổng Lê Thị chế hồi hương	x	x	x	x	